

ról-ról

Csordás Gábor az irodalom mai állapotáról

Mihancsik Zsófia interjúja

122

– Neked sajátos látószöged van a magyar irodalmi életre, mert a Jelenkor azon kevés könyvkiadó közé tartozik, amely rendszeresen ad ki mai magyar irodalmat. Tehát nemcsak arra van rá-látásod, hogy milyen művek születnek ma, hanem azt is tudod, hogy ezek milyen hangulatban születnek, illetve hogy milyen igény látszik lenni a mai magyar irodalomra.

– Egy könyvkiadó kicsit tényleg páholyból nézi az irodalmi életet: csak a barátainak, a szerzőinek az élményei révén van benne, viszont több helyről, több szempontból is értesül arról, ami ott zajlik, miközben ő maga nem érdekelt benne. Bárki, aki ma íróként a magyar irodalmi életéről nyilatkozik, nem tudja elkerülni azt, hogy ne az éppen ott konfliktusba keveredett felek egyikének minősüljön, tehát bármit is mond, az máris része az irodalmi életben folyó valamelyik vitának.

– Ha páholyból nézed, akkor talán tudod tipizálni a konfliktusokat.

– Hogy a sokféle vitából és konfliktusból csak a jelentősebbeket idézzem fel: az egyiket ironikusan úgy nevezhetném, hogy „a bölények leszúrása”. Néhány fiatal kritikus elkezdte sorra

kivégezni a nagy írókat, vagy legalábbis kimutatni róluk, hogy eljárt az idő felettük. Egy másik vita az irodalomtudományak a kritikában betöltött szerepéről folyt, egy harmadik pedig a „frusztráció lovagjainak” a fellépése volt, és arról szólt, hogy vannak olyan írói csoportok, amelyek úgy érzik, kiszorulnak a támogatási forrásokból, miközben az ő könyveiket várják az olvasók, ám a kiadók, amelyek nemegyszer politikai erők szolgálatában állnak, mellőzik őket. Nem sorolom tovább, mert úgy gondolom, hogy mindezek a konfliktusok visszavezethetők egyetlen alaptípusra: kimondva, kimondatlanul mindegyikben valamiféle neheztelés kap hangot. A neheztelés mögött pedig az áll, hogy mindenki úgy érzi, hátrányos helyzetbe került. Ami hallgatólagosan azt feltételezi, hogy van egy uralkodó irodalmi irányzat, egy olyan uralkodó felfogás az irodalom vagy a kritika minémúségéről, amelyik érdemtelenül uralkodik, és őket elnyomja: ezért nem tudnak ők kellőképpen érvényesülni, illetve nem tudják olyan mértékben elfogadtatni a beszéd-módjukat, amilyen mértékben szeretnék. Nekem viszont az a gyanúm, hogy

itt valami óriási félreértés működik. Ugyanis: mikor létezhet uralkodó elgondolás az irodalomról? Akkor, ha az irodalmi élet szereplőinek többsége, legalábbis a befolyásosabb része rendelkezik egységes képpel arról, hogy mire való az irodalom, és ennek alapján az is megmondható, mi a jó irodalom, mi nem az, vagyis erre alapozva egy értékhierarchia is kialakul. A neheztelők ilyenkor azok közül kerülnek ki, akik kétségbe vonják ezt a konszenzusos képet, de minthogy az az uralkodó, nem képesek érvényesíteni a sajátjukat. Ezzel szemben ma Magyarországon legalábbis gyanús, hogy mindenki a neheztelők közé tartozik, minden szereplő frusztrált. Ami azt valószínűsíti, hogy nincs ilyen egységes és uralkodó elképzelés. Amikor a magyar irodalomról való gondolkodást az öreg Gyulai és a Kisfaludy Társaság uralta, azok, akik e szerint az uralkodó beszédmód szerint írtak, nem érezték magukat frusztrálva. Legfeljebb azon háborogtak, hogy mindenféle kócska alakok a szélről, a partvonalról holmi lila elképzelések alapján támadni merik őket. Ilyen magabiztos centrum ma nincs. Azt hiszem, az irodalmi élet szereplőinek jó része nem vette észre, hogy időközben a nagy elbeszélések feltöredeztek, tehát nagy összefüggő elképzelés sem lehetséges arról, hogy az irodalom mire való volna. De hát ez nem elszigetelt jelenség, hiszen azt sem tudjuk megmondani, hogy az egész életünk mire való. Holott a társadalomban is kellene lennie egy ilyen uralkodó nagy elbeszélésnek, mert enélkül az irodalomról tett állításokat se lehet megalapozni. Természetesen ez sincs. Ami azt jelenti, hogy voltaképpen egyetlen értékrend sem tud érvényesülni, vagy mindegyik érvényesül, részlegesen: csak marginális beszédmódok vannak. És ezek mindegyike abban a meggyőződésben van, hogy őt egy uralkodó beszédmód kiszorította.

– *De miért gondolják, hogy van egy ilyen fantom?*

– Ez az igazi kérdés. Mert a német vagy francia irodalomban már elég rég-

óta nincs uralkodó beszédmód, és ilyen frusztrációnak sincsenek jelei. Azt hiszem, Magyarországon az az alapvető baj, hogy ez itt egy olyan társadalom, amely előtt komoly feladatok állnak, és ezekhez nélkülözhetetlen volna a nagy elbeszélés. Ez egy posztmodern kultúra egy premodern társadalomban: modernizációs feladatok nincsenek végrehajtva. A politikai jobboldal figyelmeztetései, hogy szükség volna kollektív célkitűzésekre – amelyeket ők hihetetlenül anakronisztikusan, etnikai-nemzeti alapon, és erkölcsileg hihetetlenül veszélyesen próbálnak megalapozni –, jogosak annyiban, amennyiben a magyar társadalom nem esett át egy olyan fontos fázison, amelyben ezt az országot egy kollektív erőfeszítéssel megalkották volna. Ahol ez megtörtént, ott történetileg úgy zajlott le, hogy volt egy nagy kollektív elbeszélés, amelyben mindenki osztozott, és amellyel mindenki meghatározta önmagát. A franciák nagy története arról szólt, hogy ők civilizálják a világot, bevezetik a polgári értékeket, mindenhol elsöprik a feudalizmus romjait, és lehetővé teszik az emberi szabadság érvényesülését. Sokkal kevésbé politikai értelmű elbeszélés volt az alap az angoloknál: ott a lelkiismeret szabadságán volt a hangsúly, tehát szabad egyének társultak azért, hogy a lelkiismeretük fölött senki ne uralkodhasson. Magyarországon ilyen értelemben nem jött létre: ez nem egy individualizálódott, hanem egy szétcsúszott társadalom, amelyet valaminek össze kellene fognia, hogy a feladatai végrehajtására képes legyen, és nincsenek intézmények sem, márpedig intézményeket magánemberek nem tudnak létrehozni, azok csak kollektív erőfeszítés eredményeképpen jönnek létre és működnek.

– *Mit értesz intézményeken?*

– A legegyszerűbb dolgokat: hogy ha elviszed sétáltatni a kutyádat, összeszeded utána a kutyapapírt. Ha ezt egyénileg határozd el, akkor a dolog nem működik. Egy holland ezt már reflexszerűen csinálja, na de ott van mögötte az

a múlt, amelyben egyszer már elgondolták az országot, és ennek érdekében mindenki bizonyos korlátozást, felelősséget vállalt. Ez nálunk nem zajlott le, de mindenki érzi, hogy, szükség volna rá. Nagyon érdekesekek a viták ebből a szempontból: a neheztelők sohasem arra hivatkoznak, hogy, mondjuk, az a beszédmód, amelyet javasolnak, jobban kifejezi az irodalom lényegét. Ezzel szemben mindig van a hivatkozásaikban egy modernizációs ethosz, pátosz: a tudományos irodalomszemlélet hívei nemcsak azt mondják, hogy az irodalmi művet nem lehet úgy elemezni, ahogyan azt az általuk impresszionistának nevezett kritika csinálta, hanem azt mondják, hogy az ő módszerüket követve szabadabbak, elfogulatlanabbak leszünk, és alkalmasabbak leszünk rá, hogy egy polgári társadalmat felépítsünk. Tehát mindig a magyar modernizáció a tét ezekben a vitákban, és ez az oka annak is, hogy a viták pillanatokon belül politikai inszINUÁCIÓVÁ fajulnak. Mert ha valakiről nemcsak azt lehet bebizonyítani, hogy nem ismeri Jauss német professzor idevonatkozó műveit, hogy ugyanis hogyan kell egy irodalmi művet olvasni, hanem azt is a szemére lehet vetni, hogy az a gondolkodás, amelyet képvisel, akadályozza az ország modernizációját, abban a pillanatban ez már politikai inszINUÁCIÓNAK számít.

– *Számomra, őszintén szólva, megdöbbentő, hogy maguk az irodalom képviselői mennyire nem háritják el maguktól ezt a címkézéses gondolkodást, és ahelyett, hogy kikérvék maguknak az állandó politikai minősítést, védekeznek az ilyesfajta vádak ellen, amivel egyenrangú partnerré emelik a politikai címkézés képviselőit és híveit.*

– Igen, mert a diktatúra negyven éve alatt veszélyesen közel került egymáshoz az erkölcs és a politika. Nagyon rövid az út az erkölcsi minősítés és a politikai inszINUÁCIÓ közt. Valóban elgondolkodtató, hogy miért nem tudunk végre ebből kikecmeregni. De valószínűleg azért szívárog vissza folyton a politika, mert előttünk áll ez a kollektíven végrehajtandó feladat. Bármilyen

problémát kezdünk el elemezni, rögtön kiderül, hogy olyasmiről van szó, ami-ben a megegyezés hiányzik. A megegyezés pedig politikai kérdés. És minthogy mindenhol ennek a megegyezésnek a hiányába ütközünk, ezért minden politikai kérdéssé válik. A megegyezés kialakítása viszont azért nehéz, mert a konszenzus korábbi mintái közül a XX. században egyetlenegy sem használható. A konszenzus per definitionem a polisznak, a politikának a területe, ugyanakkor ma már nem hozható létre politikailag, mert a politika alkalmatlan rá. Hiszen ez a társadalom mégiscsak egy posztmodern kultúrájú társadalom: annyira heterogénné vált kulturálisan, hogy nem lehet közös metaforákat találni. Lehetetlen olyan jelentéseket találni, amelyek nem taszítanak másokat.

– *De miért nem lehet abban a metaforában megállapodni – és ennek miért ne lehetne éppen az irodalommal foglalkozó értelmiség a szülőatyja –, hogy a kultúra sokrétű? És éppen az jellemzi, hogy a maga sokrétűségében képes nagy egésszet alkotni, és a különféle alkotórészek képesek egymás mellett élni. Miért kell megküzdeni az elsőségért?*

– Igen ám, csak hogy a kultúra nem elszigetelten létezik! Az irodalom belül ma is folynak olyan beszélgetések, amelyek a nézőpontok és a beszédmódok különbözőségének elismerésén alapulnak. De egy értelmiségi nem kerülheti el azt, hogy ne vessen számot a gondolkodásának vagy a javaslatainak az értelmiségen túlmutató hatásaival és következményeivel.

– *És érvényesíthetőségével.*

– Igen. Tehát itt nem lehet elfogulatlan szakmai vitát folytatni. Illetve lehet, de azok hihetetlenül szűk réteg érdeklődésére tarthatnak csak számot, és hihetetlenül jelentéktelen dolgok körül folynak. Mihelyt kicsit is jelentősebb dologról van szó, nyomban felmerül a megalapozás problémája. És nem az a baj, hogy mindenki máshogy gondolkodik, mert ez maga a szabadság. Csak hogy egy premodern társadalomban ez

a sokféle ség kezelhetetlen és értelmezhetetlen.

– *És te mint könyvkiadó valóban kívülről és páholyból nézed mindazt, ami az irodalmi életben történik, vagy te is belevonódsz valahogyan ezekbe az ellentétekbe? Hiszen egy könyvkiadó annyiban meghatározója az irodalmi életnek, hogy közvetít.*

– Igen, ebből a közvetítő szerepből óhatatlanul fakadó hatalom engem meglehetősen zavar. Ugyanis ha az ember elkezd valamit csinálni – például mai magyar irodalmat ad ki –, és azt elég következetesen csinálja, akkor elkezd rá ragadni a hatalom, mint a bogáncs. A helyzet persze némileg abnormalis abból a szempontból, hogy én akkor kezdtem el könyvkiadással foglalkozni, amikor a nagy kiadók tönkrementek, rossz helyzetbe kerültek, az újak közül meg igen kevesen vállalkoztak rá, hogy ennyire kevéssé rentábilis könyveket kiadjanak, ezért aztán aránytalanul sok mai magyar szerző nálam van.

– *Mihez képest aránytalan?*

– Ahhoz képest, hogy az lenne a normális, ha lenne négy-öt irodalmi kiadó, és a szerzők nagyjából megoszlanának köztük. Most magam ellen beszélek, persze, mert egyrészt hihetetlenül büszke vagyok rá, hogy ilyen névsort tudok felmutatni, másrészt viszont szorongással tölt el, hogy ez abnormalis monopólium.

– *Miért a szorongás? Egyáltalán, mi az a hatalom, amelyről az előbb beszéltél?*

– Ha lenne több kiadó is, amelyik az élő magyar irodalmat gondozná, akkor én vígan, magánemberként eldönthetném, hogy ezt kiadom, azt meg nem. Ez az én ízlésem alapján döntés, aki ebbe nem fér bele, mondhatja, hogy én egy konzervatív vagy posztmodern barom vagyok, és elmehet máshová. Csak hát a Jelenkornak olyan nagy presztízst ad az a névsor, amelyik a kiadóhoz kötődik, hogy sokkal nehezebb egy elutasító döntést meghoznom. Végül persze úgyis az ízlésemre hagyatkozva

döntök, de az igenis nyomaszt, hogy ha nem fogadok el egy kéziratot, a szerző úgy érzi, hogy leértékeltem őt.

– *Intézmény lettél.*

– Igen, ilyesmi. És ebből fakadóan úgy néz ki, mintha én csalahatatlan döntőbíró volnék. Közben meg csak egy olyan ürge vagyok, aki a saját ízlésére hagyatkozva ad ki ezt meg azt, és az ízlése biztos, hogy abszolút fogyatékos. De a kiadó helyzete teljesen más felhangot ad a döntéseimnek. Ez az agy-rém benne.

– *A politikai címkézések, amiről az előbb beszéltél, nem érintik a kiadót?*

– Szerintem nem. Egy irodalmi kiadó ebből a szempontból teljesen indifferens, föl se merülhet, hogy politikailag hol áll. Az más kérdés, hogy jönnek olyan jelzések, amelyekből az derül ki, hogy engem vad liberális könyvkiadónak minősítettek, ki tudja, hol. Amivel egyszerűen nem tudok mit kezdeni: nincs liberális meg konzervatív író, csak jó meg rossz. A politikai meg az irodalmi értékítéletnek semmi köze egymáshoz.

– *Az írók közérzetét milyennek látod, annak tükrében, amit az irodalmi élet-ről elmondtál? Mert józan paraszti ésszel én úgy gondolnám, hogy az állandó harci állapot, az állandó kiszorítottság-érzés nem kedvez annak, amit írásnak, alkotásnak hívnak, nem éppen azt a szubjektív állapotot segíti, amelyikben végig lehet gondolni, meg lehet fogalmazni dolgokat. Érzed-e ennek nyomát? A rosszkedv hat-e az íráskészségre?*

– Ezek a heves konfliktusok lehetnének felvillanyozóak, termékenyek is. Mégsem azok. Azt látom, hogy az írók felórlódnak ebben. Szerintem azért, mert senki sem biztos igazán a saját igazában sem. És mert a lelkük mélyén érzik ezeknek a vitáknak a kilátástalanságát. Hogy bármit mondanak, abból nem születhet értelmes, vagyis a többség által elfogadható javaslat. És ez valóban rosszat tesz annak is, amit írnak. Nagyon sok nagyon tehetséges emberről látom, hogy legalábbis átmenetileg padlóra került. Nem tudnak

annyi lelkierőt és magabiztosságot összeszedni, hogy leüljenek az íróasztalukhoz. Remélem, ez csak átmeneti állapot.

– *És ebben látsz generációs különbséget? Mert sokak szerint a középgeneráció és az idősebb nemzedék még mindig a Kádár-korszakbeli kibeszéletlen ellentétével foglalkozik, ami viszont nem okvetlenül terheli meg az ifjabb nemzedéket, amelyek a nyolcvanas évek végén vagy később indultak.*

– Nem, én ebben nem hiszek. A korábbi kibeszéletlen ellentétek csupa semmiség ahhoz képest, ami azóta fölmerült. Azok ma már csak kedélyes civakodásnak tűnnek, másrészt azért sem veszélyesek, mert teljesen politikaivá váltak, pártálláspontokként eltávolodtak egymástól. Lett egy intézményes keretük: a parlamentben meg lehet beszélni őket.

– *De számos olyan sértettség, amelyik mind a mai napig jelen van és konfliktust gerjeszt, korábról származik. És szerintem a politikai viták nem különülnek el az irodalmi, egyáltalán a szellemi élettől, hanem még mindig az egész élet értelmezési keretként szolgálnak.*

– Kétféle ellentétet hoztunk magunkkal: a népi-urbánust és az ellenállók-kollaboránsok ellentétét. Mindkettő egyértelműen politikai kérdéssé vált, szerintem az irodalmi élet vitái ebből ma már semmit sem hordoznak. Azok az írók, persze, ma sértettnek érzik magukat, akik az államilag finanszírozott könyvkiadásban nyakra-főre megjelentek, az a benyomásuk alakult ki, hogy ők rendkívül népszerű írók, ami nem csoda, mert jószerivel csak őket lehetett olvasni, hiszen azok az írók, akik ma jelentősnek számítanak, félig-meddig be voltak tiltva vagy korlátozott példányszámban jelentek meg. Tehát ők ma sértődöttek, mert úgy gondolják, hogy őket még mindig zabálná a nép, csak a posztmodern izlésterrort képviselő kiadók nem hajlandók szóba állni velük, és a kuratóriumok ugyan ezen okból nem adnak nekik pénzt. Aztán hogy ezek az állítások hemzsegek

az ellentmondásoktól, hiszen ha őket habzsolják, miért kell nekik alapítványi támogatás, azt hagyjuk. Hét-nyolc íróról van szó, akik külön egyesületeket alapítanak, alternatív díjakat osztogatnak maguknak stb. De ennek semmi köze a korábbi ellentétekhez. Ez az a konfliktus, amelyről az előbb beszéltem: azt hiszik, hogy van egy uralkodó ízlés, és annak jegyében szorítják ki őket.

– *Szerintem az a vita, amelyik mostanában az Írószövetség körül kialakult, a régebbi ellentétek mentén alakult ki.*

– Igen, de kizárólag azért, mert **Eörsi István** az ominózus rádióvitában, amelyben a régi Írószövetség és az új írotársulás képviselői beszélgettek, előhozta saját korábbi sértettségeit. Joga volt hozzá, akkoriban hihetetlenül erkölcstelenül járt el az Írószövetség az ő esetében, és sok más esetben is. Miközben a mostani vezetők megpróbálják retusálni a múltat és harcos szervezetként beállítani a szövetségüket. Nem volt ez harcos szervezet, velejég kollaboráns szervezet volt, a Radnóti Sándor felvétele körüli vitáktól kezdve sorolhatnám az ügyeket, végig a nyolcvanas években: hihetetlenül csúnya állásfoglalások születtek sorozatban, de még a kilencvenes évek elején is. Az Írószövetség ezért minden szemrehányást megérdemel. De ma például a székház körüli vita megint csak nem erről szól. Az más kérdés, hogy **Eörsi** megkönnyítette azoknak a dolgát, akiknek a székház az Írószövetséget jelenti, és érdekük, hogy teljesen más értelmet adjanak a vitának, mint amiről szól, hogy ugyanis az írók civil személyek-e vagy zergetollak az állam kalapján. Ha civilek, akkor civil egyesület kell nekik, és nem kell ötven négyzetméteres irodában trónolni, mert abban a pillanatban állami hivatalnok vagyok, ami az írói léthez méltatlan, azzal összeegyeztethetetlen pozíció, és túlságosan nagy ára van. Nem úgy, hogy majd az állam megkéri az árát: a lelkünkben van ára. Nem tudunk civilek-

ké válni, enélkül viszont nincs író. A vita erről szól. Az Írószövetségben érdekeltek azonban más síkra tolják át a vitát. Azt mondják, mi most valójában az Írószövetségen állunk bosszút, be akarjuk feketíteni – tehát politikai álláspontot tulajdonítanak nekünk, holott épp a politikai állásponttól akarunk megszabadulni.

– Szerintem abban igazad van, hogy megpróbálják politikai érdekelletére leszűkíteni a vitát. Azonban ez az ellentét létezik. Az új író társulás alakuló ülésén folyó vitán **Eörsi** nélkül is elhangzottak az Írószövetség elleni kifogásként mindazok az érvek, amelyeket később **Eörsi** elmondott: a 89 előtti kollaboráns működés, a 90–94 közti megalkuvó állásfoglalások.

– Igen, mert van egy összefüggés, amelyik miatt ezt mindig föl kell emlegetni. Ha azt állítod, hogy az Írószövetségnek civil egyesületté kell átalakulnia, mert ilyen szervezettel, ilyen székházzal, ilyen pompóz monopolisztikus hivatalként túlságosan közel van az államhoz, a kormányhoz, akkor ezt az állítást kézenfekvő olyan érvekkel is alátámasztani, hogy lám, a politikai fordulat és a demokratikus államrend kialakulása ellenére az Írószövetség változatlanul a kormánypártok függelékeként működik. Sorolhatnám az eseteket, a Nappali Hold-ügytől kezdve – amikor 90-ben vagy 91-ben Csoóri Sándor megírta a *Hitel*-ben azt a hihetetlenül felelőtlen cikkét a zsidókról és zsidóbérencekről –, amelyekben a választmány nem volt hajlandó állást foglalni, vagy hogy Tornai József, az Írószövetség elnöke az MDF kampánygyűlésein olvasta fel a verseit, és így tovább, csupa olyan megnyilvánulás, amelyik méltatlan egy civil szakmai szervezethez. Kézenfekvő tehát, hogy most megint azt a látszatot szeretnék kialakítani, hogy az SZDSZ-hívő írók megorroltak azért, hogy az MDF-hívő írók kaparintották meg az Írószövetség vezetését. Az nem tűnik fel nekik, hogy ha így lenne, kicsit később ébredtek volna – így háromévi „szoclib” kormányzás után –

a liberális elkötelezettségű írók. De szó sincs ilyesmiről: itt különféle politikai nézetű írók akarnak megszabadulni, egy civil szervezet létrehozásával, a mindenkori kormányfüggéstől.

– Akkor ezt talán többször és hangosan ki kellett volna mondani, amikor elindultak az új író társaság elleni politikai támadások. Ehhez képest azt láttam, hogy nem azért rettentek meg és nem azért határolódtak el az **Eörsi** megszólalásától, mert úgy érezték, hogy ő régi sérelmeket emleget fel, hanem pontosan azért, mert politikai minősítéskére adott módot, és ez az, amit ők elkerülni szerettek volna. Nem tisztázni, nem világossá tenni, hogy miféle szellemi élet az, ahol a politikai címkézés az egyetlen érv, hanem elkerülni ezt a vitát. Én meg ezt tartom a szellem embereihez méltatlannak.

– Én nem vagyok hajlandó **Eörsitől** elhatárolódni, joga volt mindezt elmondani, mert nincs olyan, hogy régi sérelem. Van olyan sértés, amelyik miatt bocsánatot kértek, ezáltal a sértés megszűnt, és van olyan, amelyik minden nap jelen van, mindaddig, amíg a bocsánatkérés meg nem történik. Ez erkölcsi kérdés, és jószerivel független attól, hogy egyetérték-e azzal, amit a sértett fél mond. És az a stratégiai, diplomáciai, politikai megfontolás, hogy ezzel nem adott-e vajon fölöslegesen érveket a másik fél kezébe, huszadrangú megfontolás, amivel nem is volna szabad foglalkozni. Az a baj, hogy ezek a beszélgetések mindig egy-egy támadás után kezdődnek el, egyébként nem folyik elfogulatlan tisztázó beszélgetés a dolgok állásáról. Holott állandóan kellene folynia ilyen beszélgetéseknek, az álláspontok összemérésének, még akkor is, ha nem lehet véglegesen tisztázni az ellentéteket. Ezzel szemben mindig az történik, hogy amikor kitör egy latens konfliktus, akkor öt-hat nagyon indulatos pengeváltásban valamennyi elmondódik a nézetkülönbségekből, abszolút rossz kontextusban, majd minden annyiban marad. Tisztázó beszélgetések pedig azért nem folynak, mert

nem tudjuk átélni, hogy vannak közös dolgaink. Márpedig enélkül – egy olyan helyzetben, ahol minden nézőpont csak részleges – a nézőpontok csak kölcsönösen egymás megsemmisítésével próbálhatnak meg teljes körű érvényességre jutni.

– *Én úgy látom, hogy emellett, amit elmondtál, hihetetlenül erős konfliktuskerülési vágy van a mai helyzet mögött.*

Ami egyben az álláspontok tisztázásának az elkerülését is jelenti. Hogy még a legnagyobb szakadást is – mert az Írószövetség-ügy az, ez nyilvánvaló – konfliktusmentesen akarják megoldani.

– Igen, ez kezdettől fogva így van, kezdettől fogva úgy rossz az egész, ahogy van. Ezért kilátás sincs rá, hogy a valóban tisztázó beszélgetések meginduljanak.